

СОЦИОЛОГИЈА И НАШЕ ВРЕМЕ

* Иришки Венац, 11-12. јун 1998.*

Слободан Вуковић
Институт за криминолошка
и социолошка истраживања,
Београд

UDK: 316.4.054
Оригиналан научни рад
Примљен: 21. 011. 1998.

ВЛАСТ И ДРУШТВЕНИ КОНСЕНЗУС

У шекстиу се расправља проблем консензуса у српском друштву. Власт у Србији својим чињењем и нечињењем повећава раскол, пре свега на идеолошком плану. На тај начин она сиречава доношење сиратишких одлука, не само о шииу друштвеног уређења, већ и о шииу економије. Усироставање консензуса о овим шииањима неирходан је иредуслов за развој демократишких друштвених односа.

Кључне речи: друштвени консензус, власт, демократија.

Распад или, боље речено, разбијање друге Југославије био је, као што сви знамо, трагичан и сувише болан, али о томе овде неће бити речи. Оно о чему ћу покушати да нешто кажем јесте, пре свега, природа власти у Србији и њен допринос повећању раскола у српском друштву. Помињање разбијања друге Југославије није случајно јер многи процеси који су уследили били су у директној узрочно-последичној вези. Пре тога, неопходно је напоменути да су догађаји који су уследили након распада, односно, разбијања друге Југославије, допринели да се у једном њеном делу - Србији - одржи претходни систем, додуше у нешто измењеном облику. Овде се, пре свега, мисли на рат у окружењу и санкције "међународне заједнице" који су померили проблеме и тако омогућили владајућој гарнитурџ да, и поред катастрофалних резултата у економији и друштву, опстане на власти и да за све недаће које су задесиле земљу скине са себе одговорност, оптужујући друге: једном, с мање или више права, "међународну заједницу", а други пут, без икаквог права, опозицију. Наравно, о овим проблемима биће више речи другом приликом.

Изнета констатација да је у Србији задржан претходни социјалистички систем у донекле измењеном облику може се доказати на многим пољима. Континуитет садашње социјалистичке с претходном комунистичком влашћу може се показати формално и суштински. Формално, Социјалистичка партија Србије, као окосница владајуће гарнитуре у свим варијантама, настала је спајањем Савеза комуниста Србије и његове филијале, Социјалистичког савеза. Суштински континуитет власти покушају да покажем, пре свега, на економском плану (Вуковић, 1996). Привреда је у власничком погледу претежно државно/'друштвена' – готово две трећине друштвеног произ-

вода, према званичним подацима (Агенција, 1996), стварају предузећа контролисана од стране државе. Ови подаци су ваљани под условом да се изузме сива економија у коју је социјалистичка власт отерала један део становништва.¹ Оваква власничка структура привреде проузроковала је и тип тржишних односа. Српска привреда је, у тржишном погледу, претежно командна са дозираним елементима тржишта. Дозираност тржишта под апсолутном је контролом политичке власти и не подлеже никаквој економској логици. То, пре свега, значи да је тржиште капитала и радне снаге, без чијих елемената нема тржишта, строго контролисано, док је тржиште робе делимично контролисано. Контрола тржишта је пре свега у функцији одржања власти, па самим тим и материјалне користи њених актера.

На другој страни, политички систем је у потпуности сагласан с економским. То, у првом реду, значи да је политички систем остао готово једнопартијски, односно, како је један колега (Гоати, 1995) рекао, политички систем са доминантном партијом у којем вишестраначје више личи на политички фолклор него на прави вишепартијски систем с уграђеним и строго поштованим правилима о смењивости власти. Политичка правила о којима је реч, не само да морају бити правно кодификована, већ је неопходно да постоји ефикасан начин њиховог спровођења. Морају постојати уграђени механизми који спречавају њихово кршење и мора их пратити изграђена свест свих друштвених актера да се она морају поштовати. Она посебно не смеју бити кршена од стране највећих политичких институција једног друштва, као што је то случај код нас.

Тврдокорно опстајање владајуће друштвене групе на власти, као идеолошке наследнице претходног система, код знатног дела грађана створило је свест да је постојећа власт вечна, искључива и нетолерантна. Опстајање на власти, између осталог, садашња гарнитура постиже тако што, поред демонстрирања голе силе, изборна правила прилагођава својим потребама непосредно пред сваке изборе, а средства информасања, посебно електронска, чврсто држи у својим рукама. Преко њих шири страх, посебно међу старијим становништвом, да ће без ње све пропасти, намећући тиме опозиционим странкама неравноправну утакмицу. Истраживања јавног мњења зато нам недвосмислено показују врло оштру подељеност у српском друштву на жестоке присталице и исто тако жестоке противнике постојеће власти. При томе, није реч о персоналним представницима власти, што је чест случај у развијеном свету, већ је реч о природи те власти као такве. Отуда се слободно може рећи да је искључивост владајуће друштвене групе произвела значајну нетолерантност опозиционих друштвених група које често негирајући власт као такву, негирају и институције система. Поистовећивању институ-

¹ Развој сиве економије проузрокован је несигурношћу правног система, великим оптерећењем мале привреде (грамзивости власти) и као једини начин опстанка знатног дела становништва.

ција система с њиховим носиоцима доприноси став владајуће политичке елите да је она незаменљива.

Један од скорашњих примера нетолерантности и непоштовања институција система од стране власти јесте прошлогодишњи грађански и студентски протест. После изборне крађе коју је спровела власт, у коју увлачи и не по први пут компромитује институцију судства, на стотине хиљада грађана протестовало је широм Србије. Владајућа гарнитура је то мирно посматрала као да се то ње не тиче. Готово три месеца није хтела да призна крађу у којој је ухваћена. Потом, као што је познато, крађу признаје после извештаја комисије ОЕБС-а. Позивајући стране представнике и признајући њихов извештај, показала је не само своју осиноност, него и одређену дозу презира према сопственом народу. Прихватајући арбитражање, а после тога и извештај страних посредника, такође је показала да не уважава изборну вољу грађана и не цени мишљење знатног дела становништва. То чини из страха да евентуално не би била приморана да призна не само изборну вољу него и правило смењивости, или у њиховом жаргону, могућност да и друга идеолошка опција има право грађанства. При томе, губећи сопствени кредибилитет, није размишљала да је тим чином "дала за право" такозваној "међународној заједници", заправо моћним силама Запада, да се мешају у унутрашње ствари Србије. Призивајући стране посреднике, такође је показала да јој је најважније одржање голе власти, не размишљајући да су тим чином знатно ослабили српску преговарачку позицију на међународном плану, што се, уосталом, показало и у вези са последњима догађањима око Космета. Оваких примера могли би навести сијасет, али то неће много допринети разјашњењу проблема. Некада је довољан и један једини да би се проблем схватио.

Све је то утицало да искључивост и нетолерантност владајуће политичке елите доведе до одсуства консензуса о кључним друштвеним питањима. Она је увек једини тумач општих друштвених интереса, она једина зна који су то општи друштвени интереси и како их препознати и бранити. Једноставно речено – она је свезнајућа. Наравно, недостатак консензуса примарно се јавља међу елитама, па се отуда проширује и на целокупно друштво. Овде је неопходно напоменути да у последњих педесет и више година нисмо могли размишљати да ли међу елитама, па самим тим и међу грађанима, има консензуса или не око било које ствари или питања битног за српско друштво. Решења је наметао партијски врх, а она су без поговора извршавана. Погубност многих од тих "решења" осећамо и данас. Јавно изјашњавање о тим питањима могло се платити главом, затвором, губљењем посла, итд. Само за неизговорену мисао није се одговарало. Али, како су се времена донекле променила, прокламован вишепартијски систем делимично је изнео ствари на видело. Успостављање консензуса о кључним питањима од интереса за овај народ и ово друштво намеће се као категорички императив. На жалост, садашња власт не показује нимало политичке воље да ту идеју реализује.

Владајућа политичка елита не само да није настојала да ублажи разлике, него их је стално истицала, па самим тим и повећавала. Наравно, овде се од опште одговорности не могу амнестирати ни опозиционе групе, посебно оне које су под видом борбе за људска права или демократију на платном списку разних међународних “хуманитарних” организација. Један од примера одговорности демократске опозиције је њено инсистирање да се на званичним наступима игнорише државна химна. Последица тога је да на спортским приредбама, чак и оним међународног карактера, чујемо звиздуке државној химни – једном од симбола суверенитета земље. Овај пример није изолован, можемо их навести још. Али, чињеница је да онај који држи власт има највећу одговорност. Ова власт обновила је старе, по српски народ несрећне поделе, као што је, примера ради, подела на четнике и партизане и инаугурисала нове, неке чинећи, а неке не чинећи. Манифестних облика раскола у српском друштву можемо наћи на сваком кораку. Тако на згради Председништва Републике Србије сија звезда петокрака, а на суседној згради Скупштине града, двоглави орао – зависно од тога где је ко на власти. Можемо рећи да је ова појава безазлена, али једна друга не може нас оставити равнодушним – другачије мишљење често се од стране власти проглашава као непријатељско деловање или још драстичније, као “пета колона”. Због тога залагање за свако другачије мишљење ствара несигурност, не само код грађана, него и код многих политичких посленика. Оптужујући делове опозиције за издају, власт их је, у најбољем случају, поставила у дефанзиван положај терајући их да се стално бране, а најчешће им је ускраћена свака одбрана због болокаде у средствима информисања. На тај начин спречава се конструктиван политички дијалог. То смањује могућност за изналажење најбољих решења, поготово када је реч о оним најопштијим – од општег националног интереса.

Док читава источна Европа постепено (неко брже а неко спорије) прелази на тржишну привреду, у Србији се води константна пропаганда против тржишне привреде и приватизације. У државној пропаганди пад друштвеног производа у Источној Европи се тумачи приватизацијом, а код нас санкцијама. При том се пренебрегава чињеница да су ‘друштвена’ предузећа далеко неефикаснија од приватних и да је пад друштвеног производа и на Истоку и код нас проузрокован, пре свега, системском неефикасношћу ових привреда као и њиховом технолошком заосталашћу. Игнорише се чињеница да је српска привреда и раније била ближа тржишном моделу привређивања од привреда осталих источноевропских земаља. Зато би њена власничка трансформација проузроковала далеко мање ломове него што је то био случај у Источној Европи.

На другој страни, владајућа елита се укључује у приватан бизнис и кључне профитабилне послове граби за себе.² Одуговлачећи приватизацију,

² То се ради на разне начине: од јефтиних кредита, преко разних увозно-извозних дозвола, до неповољних уговора с ‘друштвеним’ сектором.

на једној, и не стимулишући приватну иницијативу на другој страни, политичка власт самим тим спречава прикључење Србије савременим европским тржишним токовима. Владајућа политичка елита подстиче приватну иницијативу само у оној мери у којој јој омогућава да нелегалном приватизацијом постане нова власничка класа. У том послу не бирају се средства. На другој страни, да би забашурила проблем, за време санкција, као и њихови комунистички претходници у нешто другачијим приликама, стварају савез с радништвом. То чине на два начина. Прво, стопирају започету приватизацију српске привреде, обећавајући радништву радничко акционарство, односно, продужено самоуправљање. Друго, изгласавају закон да за време трајања санкција нико не може остати без посла као технолошки вишак. Пребацујући социјалне проблеме на леђа предузећа и гушећи власничку трансформацију, садашња власт је спречила диференцирање привреде по виталности, што би омогућило лакше издвајање способних, који би сутра "вукли" целу привреду напред. Тим потезима чувају социјални мир, ради свог опстанка на власти, на једној, и рунирају већ и онако истањен 'друштвени' капитал да би га сутра лакше откупили, на другој страни.

Такви поступци довели су до потпуне поделе у јавном мњењу (ИДН, 1997). На једној страни налазе се присталице тржишне привреде који, према скупу неколико индикатора, чине нешто испод половине (44.2%) од оних који се изјашњавају у анкетним истраживањима. На другој страни, присталице мешовито-планске привреде, наравно, са јаким самоупрвним синдромом, чине нешто више од половине (55.8%) испитаника. Ови подаци постају разумљивији ако имамо на уму да је неслагање међу политичким елитама далеко веће. Наиме, владајућа политичка елита у готово четири петине (79.6%) случајева преферира планско/мешовити власнички систем са преовлађујућим државним власништвом. Какве ли ироније! Насупрот њој, опозициона политичка елита готово у потпуности (96.8%) преферира приватну или мешовиту привреду са доминантним приватним власништвом (ИПС, 1995). Када се ови подаци преведу на обичан језик, јасно је да владајућа политичка елита преферира (за сада, све док пљачком не постане нова власничка класа) један нов вид социјализма, који сам на једном другом месту (Вуковић, 1996) назвао "меким" социјализмом, док опозициона елита преферира капитализам.

Насупрот овоме, у водећим западноевропским земљама, политичке елите, без обзира да ли су тог момента на власти или не, не сукобљавају се око друштвено-политичког уређења или око кључних националних интереса (пример: рат на Фокландима или када у Сједињеним америчким државама кажу да је бомбардовање српских положаја у Републици Српској амерички национални интерес то сви без поговора подржавају). Спорови се воде, посматрано с ових простора, око безначајних ствари, као што су висина пореског оптерећења појединих друштвених слојева, заштита домаћих љуби-

маца итд. (прошле године у Норвешкој је вођена велика политичка расправа зато што је убијен већи број китова него што годишња квота дозвољава).

Кључни раскол – пре свега око типа друштвеног уређења – наметнут српском друштву пре педесет и више година, и дан данас се продужава. Тако чврста подела око типа уређења, на социјализам и капитализам, утицала је на многе друге поделе. Инсистирање на социјализму, макар и оном "меком", је крајње анахроно, посебно ако имамо у виду да је социјализам на економском плану, свидело се то неком или не, потпуно банкротирао. Зато нас ни мало не изненађује што готово половина грађана (45%) нема поверење у политички систем ове, треће Југославије и изјављује да ускоро неће ни функционисати (ИДН, 1997). Такав став је вероватно последица страха да се не распадне и ово што је од земље остало, због некомпетентности и неспособности власти и евидентних економских проблема. Не треба искључити ни страх од банкротства, до кога би вероватно дошло да није приватног сектора и сиве економије. Томе доприноси искуство моћног Совјетског Савеза који се распао пре свега из економских разлога. Изјава да нема поверења у политички систем је много тежа оптужба него изјава готово две трећине (62.2%) грађана да нису задовољни развојем демократије у земљи. Тиме се хоће рећи да је стабилан политички систем основ за изградњу демократских институција које се не могу развити преко ноћи и под оптерећењем оваквог идеолошког раскола. За развој демократије неопходан је, али не и довољан услов, консензус свих политичких актера, у овом случају власти и опозиције (за почетак) и то од изборних правила, преко контроле тих правила, па до саме реализације.

Идеолошка искључивост владајуће политичке елите утицала је на потпуну резигнацију грађана на једној, и губљење репера истих тих грађана на другој страни. О чему је заправо реч? Резигниран, а нејчешће и обезглављен народ, тешко разликује институције система од њихових носилаца. Таква реакција јавног мњења сасвим је логична када је више од педесет година једна те иста идеолошка опција запосела институције система и своје, као што би марксисти рекли, парцијалне интересе, представљала као опште. Тада није ништа необично да 41.9% испитаника нема поверење у највишу политичку институцију - савезну Скупштину - а 42.9% у председника савезне Владе. Обезврђеност савезних институција најбоље показује податак да у председника државе нема поверења готово половина (46.7%) испитаника. Овде би се могло рећи да је савезна држава далеко, али је зато она републичка ближа, па би се могло претпоставити да је поверење грађана у њу веће. Међутим, неповерење грађана у републичку владу је нешто веће и износи готово половину (44.0%) испитаника. У републички Парламент неповерење има 44.7%, а у Председника Републике Србије 43.4% испитаника. Ове поделе су још израженије ако се искључе неодлучни (неутрални) испитаници и они који на ова питања не одговарају.

на једној, и не стимулишући приватну иницијативу на другој страни, политичка власт самим тим спречава прикључење Србије савременим европским тржишним токовима. Владајућа политичка елита подстиче приватну иницијативу само у оној мери у којој јој омогућава да нелегалном приватизацијом постане нова власничка класа. У том послу не бирају се средства. На другој страни, да би забашурила проблем, за време санкција, као и њихови комунистички претходници у нешто другачијим приликама, стварају савез с радништвом. То чине на два начина. Прво, стопирају започету приватизацију српске привреде, обећавајући радништву радничко акционарство, односно, продужено самоуправљање. Друго, изгласавају закон да за време трајања санкција нико не може остати без посла као технолошки вишак. Пребацујући социјалне проблеме на леђа предузећа и гушећи власничку трансформацију, садашња власт је спречила диференцирање привреде по виталности, што би омогућило лакше издвајање способних, који би сутра "вукли" целу привреду напред. Тим потезима чувају социјални мир, ради свог опстанка на власти, на једној, и руинирају већ и онако истањен 'друштвени' капитал да би га сутра лакше откупили, на другој страни.

Такви поступци довели су до потпуне поделе у јавном мњењу (ИДН, 1997). На једној страни налазе се присталице тржишне привреде који, према скупу неколико индикатора, чине нешто испод половине (44.2%) од оних који се изјашњавају у анкетним истраживањима. На другој страни, присталице мешовито-планске привреде, наравно, са јаким самоупрвним синдромом, чине нешто више од половине (55.8%) испитаника. Ови подаци постају разумљивији ако имамо на уму да је неслагање међу политичким елитама далеко веће. Наиме, владајућа политичка елита у готово четири петине (79.6%) случајева преферира планско/мешовити власнички систем са преовлађујућим државним власништвом. Какве ли ироније! Насупрот њој, опозициона политичка елита готово у потпуности (96.8%) преферира приватну или мешовиту привреду са доминантним приватним власништвом (ИПС, 1995). Када се ови подаци преведу на обичан језик, јасно је да владајућа политичка елита преферира (за сада, све док пљачком не постане нова власничка класа) један нов вид социјализма, који сам на једном другом месту (Вуковић, 1996) назвао "меким" социјализмом, док опозициона елита преферира капитализам.

Насупрот овоме, у водећим западноевропским земљама, политичке елите, без обзира да ли су тог момента на власти или не, не сукобљавају се око друштвено-политичког уређења или око кључних националних интереса (пример: рат на Фокландима или када у Сједињеним америчким државама кажу да је бомбардовање српских положаја у Републици Српској амерички национални интерес то сви без поговора подржавају). Спорови се воде, посматрано с ових простора, око безначајних ствари, као што су висина пореског оптерећења појединих друштвених слојева, заштита домаћих љуби-

маца итд. (прошле године у Норвешкој је вођена велика политичка расправа зато што је убијен већи број китова него што годишња квота дозвољава).

Кључни раскол – пре свега око типа друштвеног уређења – наметнут српском друштву пре педесет и више година, и дан данас се продужава. Тако чврста подела око типа уређења, на социјализам и капитализам, утицала је на многе друге поделе. Инсистирање на социјализму, макар и оном "меком", је крајње анахроно, посебно ако имамо у виду да је социјализам на економском плану, свидело се то неком или не, потпуно банкротирао. Зато нас ни мало не изненађује што готово половина грађана (45%) нема поверење у политички систем ове, треће Југославије и изјављује да ускоро неће ни функционисати (ИДН, 1997). Такав став је вероватно последица страха да се не распадне и ово што је од земље остало, због некомпетентности и неспособности власти и евидентних економских проблема. Не треба искључити ни страх од банкротства, до кога би вероватно дошло да није приватног сектора и сиве економије. Томе доприноси искуство моћног Совјетског Савеза који се распао пре свега из економских разлога. Изјава да нема поверења у политички систем је много тежа оптужба него изјава готово две трећине (62.2%) грађана да нису задовољни развојем демократије у земљи. Тиме се хоће рећи да је стабилан политички систем основ за изградњу демократских институција које се не могу развити преко ноћи и под оптерећењем оваквог идеолошког раскола. За развој демократије неопходан је, али не и довољан услов, консензус свих политичких актера, у овом случају власти и опозиције (за почетак) и то од изборних правила, преко контроле тих правила, па до саме реализације.

Идеолошка искључивост владајуће политичке елите утицала је на потпуну резигнацију грађана на једној, и губљење репера истих тих грађана на другој страни. О чему је заправо реч? Резигниран, а нејчешће и обезглављен народ, тешко разликује институције система од њихових носилаца. Таква реакција јавног мњења сасвим је логична када је више од педесет година једна те иста идеолошка опција запосела институције система и своје, као што би марксистички рекли, парцијалне интересе, представљала као опште. Тада није ништа необично да 41.9% испитаника нема поверење у највишу политичку институцију - савезну Скупштину - а 42.9% у председника савезне Владе. Обезврђеност савезних институција најбоље показује податак да у председника државе нема поверења готово половина (46.7%) испитаника. Овде би се могло рећи да је савезна држава далеко, али је зато она републичка ближа, па би се могло претпоставити да је поверење грађана у њу веће. Међутим, неповерење грађана у републичку владу је нешто веће и износи готово половину (44.0%) испитаника. У републички Парламент неповерење има 44.7%, а у Председника Републике Србије 43.4% испитаника. Ове поделе су још израженије ако се искључе неодлучни (неутрални) испитаници и они који на ова питања не одговарају.

Можемо замислити како би изгледала спортска утакмица између два фудбалска или кошаркашка тима ако би судија био члан једне од екипа ангажованих у игри или ако би судија наметао правила пред сам почетак утакмице, и то на начин који одговара једном од учесника у игри. Сви бисмо се у потпуности сложили да не треба учествовати у таквој игри, али како држава и друштво нису ни фудбалско, ни кошаркашко игралиште, а многи од нас немају резервну државу, принуђени смо да у тој игри учествујемо. Последица таквог стања је да имамо државу и друштву по мери социјалистичке власти, а каква је та држава и то друштво више је него евидентно. Без независног судства нема тржишне економије, али то је на овим просторима неопходно стално понављати. Без независног судства нема равноправности у економским односима између актера у размени па, самим тим, без независног судства нема ни слободних и независних појединаца.

На крају се неминовно намеће питање: Зашто се владајућа друштвена група јавно залаже за тржиште, а у пракси га гуши? Одговор се може тражити у чињеници да се она залаже за "тржиште" под њеним условима. То је, пре свега, строго контролисано тржиште у којем се она намеће и као актер и као врховни арбитар. Она, за сада, са становишта њених парцијалних интереса, не може другачије ни да поступи, јер би са увођењем тржишне привреде и прерастања приватног сектора у доминантан власнички однос дошло до редифинисања бирача према тој истој власти. Такав тип привреде неминовно ствара услове за промене расположења бирачког тела према власти. Отуда је одржавање и продубљивање идеолошког раскола у српском друштву једно од средстава њеног опстанка.

ЛИТЕРАТУРА:

- Агенција (1996), База података републичке агенције за процену вредности друштвеног капитала, Београд
- Аргумент (1997), Уступљени изворни резултати истраживања јавног мњења агенције *Аргументи*, Београд
- Вуковић, С. (1996), *Чему приватизација?*, ИКСИ, Београд
- Гоати, В. (1995), "Социјална основа политичких партија у Србији", у: Павловић, В. (ед.), *Потиснуто цивилно друштво*, Екоцентар, Београд
- ИДН (1997), Анкета ЈС 122/99, рук. прој. Љ. Баћевић, изворни материјал, Институт друштвених наука, Београд
- ИПС (1995), *Анкета политичке елије*, изворни материјал, Институт за политичке студије, Београд
- Казнев, Ж. (1976), *Социологија радио телевизије*, БИГЗ, Београд
- Џуверовић, Б., Михаиловић, С., Вуковић, С., (1994), *Изборна употреба медија*, ИДН-ИКСИ, Београд.

Slobodan Vuković
Institut for Criminology
and Sociological Research
Beograd

S u m m a r y

POWER AND SOCIAL CONSENSUS

In this article the author is discussing the problem of consensus in Serbian society. The authorities in Serbia, by it's acting and not acting, increased the split mostly on the ideological plan. Making strategic decisions, regarding not only the type of social structure, but the type of economic structure as well, is thereby obstructed. Necessary condition for the development of democratic social relations is establishing of consensus regarding this issues.

Key words: social consensus, authority, democracy